

PROF. DR. MUSTAFA İSEN İLE EDEBİYAT VE “TÜRK EDEBİYATI İSİMLER SÖZLÜĞÜ” ÇERÇEVESİNDE BİR SÖYLEŞİ

İsa Koyuncu

- *Sayın hocam siz pek çok projeye imza attınız. Bunlardan sonuncusu geçtiğimiz yıl tamamlanan Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü projesi. Türk edebiyatına hayırlı olsun. Gerçekten büyük vizyon ve emek gerektiren bir çalışma. Siz bu projenin yürütücüsü olarak sözlük hakkında bilgi verebilir misiniz? Projenin önündeki güçlükler nelerdi? Bunlar nasıl aşıldı?*

Öncelikle şunu belirtmek lazım, tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden bir tür olan biyografi, insanlıkla yaşıt bir bilim dalıdır ve bu dalın gelişmişliği bir anlamda o toplumun uygarlık düzeyini gösteren bir ölçüttür. Bu anlamda İslam dünyasında tarih çok fazla dikkate alınan bilim dallarından biridir. Tarihin alt dalları içinde ise özellikle biyografi, çok önem kazanmıştır. Çünkü İslam tarihçiliği, Hz. Peygamberin hayat ve faaliyetlerinin incelenmesiyle yani biyografi ile başlar. Giderek sonraki tarihçiler bu alanı genişletti. Ayrıca, İslam tarihinin önemli kişilerinin topluma örnek olarak takdimi de biyografiyi gündemde tutan bir başka husus oldu. Bu yüzden biyografi İslam tarihçiliği içinde hep çok önemli bir alan olmuştur. XII. yüzyıl sonlarına kadar Arapça olarak devam eden bu gelenek, sonraki yüzyıldan itibaren yerini Farsça örneklerle bırakmaya başladı. XV. yüzyıldan itibaren ise bayrağı Türkçe devraldı. Dil farkı dışında izlenen yöntem, daha önce Arapça yazılan biyografiler gibiydi. Biyografi geleneği XVI. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında ilk örneklerini verdikten sonra *Şakâyıkü'n- Nu'maniyye* telif ve zeyilleri ile bilginlerin biyografilerinin derlenip sunulmasında, *Nefehâtü'l-Üns'ü* izleyen çok sayıda eserle erenlerin hayatlarının yazılıp derlenmesinde, öte yandan da sultanların, vezirlerin, şeyhülislamın, defterdarların, hekimlerin, hattatların, musiki ustalarının ve bunlara eklenecek olan toplumdaki diğer sosyal sınıfların bütününe kuşatacak şekilde XX. yüzyıl başlarına kadar bir zincirin halkaları gibi birbirine eklenerek (zeyl geleneği) devam etmiştir. Hatta bu anlamda Osmanlıda

çiçek yetiştiricilerinin hayatlarına dair yazılmış biyografi kaynakları mevcuttur.

Ben hayatımın erken yıllarında bu birikimi fark edince çalışmalarımı büyük ölçüde Türk biyografi geleneği üzerine kurdum. Fark ettiğim bu zengin birikimi çağdaş okuyucu ile birleştirmek istedim. Hem kendim hem de yanımda akademik çalışma yapan arkadaşları bu alana yönlendirdim. Çoğu yazma farklı eserleri toparlayıp *Tezkiirelere Göre Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* adlı

bir çalışma gerçekleştirdik. Ama bu da eksikti. Sonrasında fırsat bulunca çağdaş teknolojiyi de kullanarak *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* ortaya çıktı. Biz gerçekten her alanda büyük bir birikim üzerine oturuyoruz. Ama bunların kütüphane raflarında kalmasının bize yararı yok. Bunları işlenmiş çağdaş ürünler hâline getirmek gerekiyor. Bu çalışma birikimle çağdaş imkânların, hatta teknolojinin bileşim.

Şuna inanıyorum Türkçe bu anlamda dünyanın en zengin şair/yazar birikimine sahiptir. Bu çalışmada yaklaşık 14.700 madde başı var. İşte bu çalışma ile sözü edilen zengin birikim hayata geçirildi.

Biz bu projeyi öncelikle başlangıçtan 1920 doğumlulara kadar düşündük ve böyle de gerçekleştirdik. Ama çalışma sanal ortamda yayınlanınca günümüzü de kapsasın talepleri gündeme geldi. Bunun üzerine projenin kapsamını 1985 doğumlulara kadar getirdik. Başlangıçtan 1920 doğumlulara kadar kaynaklarda yer alan herkesi aldık, ikinci bölümde ise edebî eseri olanları çalışmaya dâhil ettik.

Çalışma, Türkiye'nin bütün üniversitelerinden 1500 kadar akademisyenle gerçekleştirildi. Elbette işin mutfağında da iyi bir çalışma yapılarak önce madde başları belirlendi sonra da bu isimler editörler tarafından A, B, C, D, E grubu olarak sıralandı, her birinin kaç kelime ile ansiklopedide yer alacağı tespit edilip buna uyuldu. Yazarlarla editörler arasında iyi bir ekip çalışması gerçekleşti, şunu söyleyebilirim ki editörlerle yazarlar arasında 250 bin mail gidip gelmiştir.

“Türk Edebiyatı” malumunuz olduğu üzere zihinlerde çok geniş bir kavramı işaret ediyor. Okurun zihninde âşık edebiyatından çocuk edebiyatına hatta Türk dünyası edebiyatlarına kadar geniş bir edebiyat dünyası beliriyor. Sözlüğe, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü adı verildiğine göre bu kapsayıcılığın da gözetilmiş olduğunu düşünüyorum. Maddeler sadece Anadolu sahası Türk edebiyatı ile mi sınırlı? TEİS'in kapsam bakımından ne tür özellikleri var?

НИЗАМИ

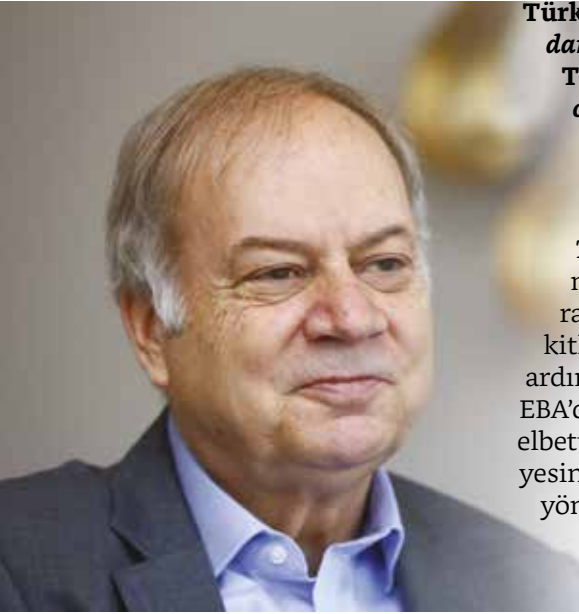
İsimler sözlüğünün birinci aşamasında Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi-Kıpçak, Çağatay, Azeri ve Anadolu-Osmanlı sahasına ait maddeler değerlendirildi. Ancak günümüze yaklaşan ikinci aşamada maddeler sadece Anadolu sahası Türk edebiyatı ile sınırlı. Ama Balkanlar ve Kıbrıs gibi Türkiye Türkçesi ile eser vermiş olanlar da kapsamın içindedir. Ayrıca Avrupa'daki Türkçe eser sahipleri de bu kapsamda değerlendirildi. Örneğin, Doğu Anadolu ve Azeri sahası âşık edebiyatı pek çok bakımdan müştereklik arz ediyor. Bu yüzden onlar da dâhil edildi. Ayrıca Aytmatov gibi eserleri Türkçeye çevrilenler veya aktarılanlar *Sözlük*'te yer almaktadır.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü başta TDV İslâm Ansiklopedisi olmak üzere, kendinden önceki pek çok biyografik ve ansiklopedik nitelikli çalışmayı özümsemiş görünüyor. Peki Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nün önceki çalışmalardan belirgin farkları nelerdir? Bu sözlüğü sadece bibliyografik bilgiler sunan bir ansiklopedi olarak değerlendirmek mümkün müdür?

TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkçenin büyük kazanımlarından biridir. Unutmamalı ki İslam dünyası içinde bu nitelikte bir eser üretmiş tek ülke Türkiye'dir. *TDV İslâm Ansiklopedisi* gibi ansiklopediler çok çeşitli konuları içine almaktadır. Bizim çalışmamız ise sadece Türk edebiyatına odaklanmıştır. Dolayısıyla *TDV İslâm Ansiklopedisi* ancak edebî birikimin kalburüstü önemli isimlerini madde başı olarak seçmiştir. Biz kaynaklarda yer alan herkesi çalışmamıza aldık.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nün önemli özelliklerinden bir diğeri anahtar kelimelerdir. Sözlükte arama yapmak isteyen okuyucu "Alan", "Yüzyıl", "Saha" gibi ayırıcı bölümlerle karşılaşacaktır. "Edebiyat Alanı" kısmında "Divan Edebiyatı", "Âşık Edebiyatı", "Tekke", "Yeni Türk Edebiyatı", "Çocuk Edebiyatı", "Polisiye – Bilim Kurgu" gibi ayrımlar vardır. Yüzyıl kısmında şair/yazarın hangi yüzyılda yaşadığını gösteren tanımlama, "Yetiştigi Saha" alanında ise Osmanlı, Anadolu, Türkiye veya Türkiye dışı tanımları bulunmaktadır. Bu tür tanımlamalar, okuyucunun veya araştırmacının daha kolay bir tasnife yönelmesini ve araştırma konusunda elde edeceği bilgiyi daha kısa yoldan edinmesine yardımcı olmaktadır.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nün diğer sözlüklerden ayrılan en önemli özelliği web ortamında sunulmuş olmasıdır. Bu imkân araştırmacılara büyük kolaylık sağlamaktadır. Örneğin kültür tarihi alanında bir çalışma yapmak isteyenler dakikalar içinde çalışmalarına yönelik malzeme elde edebilirler. Edebiyatımızda yazılmış *Leyla ile Mecnun* mesnevilerini bir arada görmek ve bu metinlere yönelik bilgi almak isteyen araştırmacı da bunu saniyeler içinde elde edebilmektedir. Bir araştırmacı, örneğin Belgrad şairleri diye bir arama yapacaksa bunu dakikalar içinde taratarak öğrenebilir. Belli dönemlerde yetişmiş şairleri bir arada görmek isteyenler de. Ayrıca Web ortamında yayınlandığından her yeni bilgi, çıkan her eser, şair/yazarlarla ilgili her gelişme siteye anında eklenilmektedir.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü okur açısından nasıl bir görünüm arz ediyor? Örneğin, TDV İslâm Ansiklopedisi belirli düzeyde okura hitap ediyor. TEİS geniş kitlelere hitap edebilecek mi? Mesela bir ortaokul ve lise öğrencisi aradığı ismin biyografisini okuduğunda anlayabilecek mi?

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, akademisyenlerin kaleminden çıkmasına rağmen akademik bir neşir değil, geniş kitleleri de hedefliyor. Nitekim yayınının ardından Millî Eğitim Bakanlığının sitesi EBA'da da ilgiyle takip ediliyor. Yapılan işten elbette ortaokul ve lise öğrencilerinin seviyesine uygun sadeleştirilmiş biyografilere yönelik yeni projeler de çıkabilir.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'ndeki maddelere ve sunduğu verilere dayanarak Türk edebiyatını, diğer dünya

edebiyatlarıyla mukayese ettiğimizde nasıl bir tablo ortaya çıkıyor. Türk edebiyatı kadar zengin yazar ve şair bulunan başka dünya edebiyatları var mı?

Daha önce de ifade ettim, yaklaşık 14.700 civarında madde başı ile bu çalışmanın dünyanın önde gelen sözlüklerinden biri olduğunu düşünüyorum. Yayınlansa yirmi cilt civarında bir büyük koleksiyona dönüşecektir. Bu anlamda Türkçedeki tek örnektir. Bu birikim Türkçenin birikimidir ve dünyada bu rakamla yarışacak az sayıda dil olduğu kanaatindeyim. Sevinilecek bir durum şu anda TEİS dünyanın 65 ülkesinde takip ediliyor ve şu ana kadar üç buçuk milyon kişi siteyi ziyaret etti.

Dünya edebiyatları ve Türk edebiyatı demişken... Sizin Kültür ve Turizm Bakanlığında müsteşar olarak görev yaptığınız dönemde yürüttüğünüz bir proje daha var: Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleme Projesi. Kısa adıyla TEDA. Türk edebiyatının dış ülkelerdeki tanınırlığı TEDA projesinden önce nasıldı? TEDA projesinden sonra nasıl bir değişim oldu?

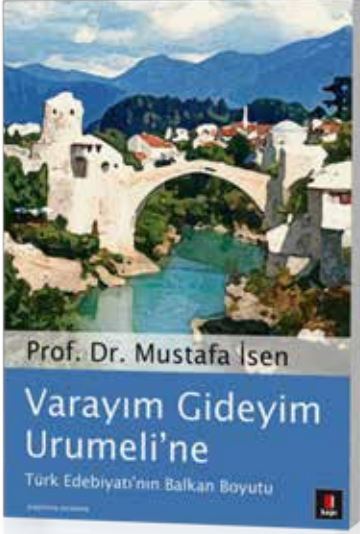
Türkçenin edebî anlamda İngilizceye ilk çevirileri 19. yüzyılda başlıyor. Bu tarihten itibaren iki binli yıllara kadar çevrilen eser sayısı dört yüz bile değil. Bu eksikliği düşünerek TEDA'yı oluşturduk. Sevinerek belirteyim ki 15 yılda çevrilen eser sayısı üç bini aştı. Üstelik bu eserler ilgili ülkelerdeki yayınevleri tarafından neşredildiği için kolaylıkla dolaşıma da girdi. Gereken zamanda ihtiyaç duyulan projelere odaklanırsanız bunun karşılığını kolaylıkla görürsünüz. TEDA da böyle oldu. Devreye girdiği dönemde Orhan Pamuk'un Nobel alması da Türkçeye olan ilgiyi arttırdı ve Türk edebiyatına yönelen yoğun talebe TEDA ile cevap verilmiş oldu. Bu ilgi devam ediyor.

Sayın hocam yürüttüğünüz projelere ve eserlerinize bakıldığında kültür tarihimize, edebiyat tarihimize önemli katkılarınızın olduğu aşikâr. Şayet Mustafa İsen'in çalışmaları olmasaydı, edebiyat tarihimizde şüphesiz ki çok büyük bir boşluk olurdu. Bir klasik edebiyat araştırmacısı olarak çalışmalarınız arasında biyografi türü ilk sırada geliyor. Merhum Haluk İpekten ile hazırladığınız Basılı Divanlar Kataloğu, yine çalışma arkadaşlarınızla beraber hazırladığınız Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü ve müstakil çalışmanız Tezkireden Biyografiye bunlardan başlıcaları. Sizi bu tür çalışmalara özellikle yöneltten ne(ler) oldu? Üzerinizde etkili olan isimler var mı?

Çalışmalarımız biraz da mizacımızla ilgili. Fakültede birinci yılın ikinci yarısında “Şair Tezkireleri” adlı bir ders aldım, Haluk İpekten Bey'den. Birkaç ders sonra kendimce şöyle bir karara vardım: Gelecekte akademik çalışma yapacağım, bu eski Türk edebiyatı alanında olacak, konu mutlaka tezkirelerden seçilecek ve tez yöneticisi de Haluk Bey olacak. O yıllarda Bölümde gerçekten karizmatik hocalar vardı; başta efsanevi bir isim olarak da Kaya Bilgegil, ders anlatışına ve biraz da bohem tarafına hayran olduğum Niyazi Akı, bizim yaşayışına ve İstanbullu entelektüel duruşuna hayran olduğumuz Orhan Okay gibi. Fakülte sonrası kurduğum hayal gerçek oldu; eski Türk edebiyatı alanında akademik çalışmaya başladım, hocam her aşamada Haluk Bey oldu, onun rehberliğinde biyografinin açtığı kapıdan girerek efsanevi hayatlara tanıklık ettim. Bu arada oradaki ses, anlam ve uyum zenginliği de içerik kadar ilgimi çekti. Çünkü ben o derste, Osmanlı mensur metinlerini yazanların da bunların kelimelerle yazıldığını bildiklerini gördüm, hatta anladım, hissettim ve sevdim. Bu söylediklerimi o yıllarda izah edebilir miydim, emin değilim. Ama hoca bana bu inceliği, edebiliği, işin gerçeğini sezdirirdi, tat almayı, zevk almayı, keyif almayı öğretti. Onun için ben elli yıldır, başka alanlarla da ilgilenmeme rağmen Türk biyografi geleneği dediğim güzellikler bahçesinde gül derlemeye devam ediyorum.

Tezkireden Biyografiye, çalışmalarınız arasında ayrı bir yerde duruyor. Kitaptaki yazılarda bir yandan tezkire geleneğinden modern biyografiye geçiş süreci araştırılırken diğer yandan -benim özellikle dikkatimi çeken- tezkireler üzerinden Osmanlı dönemindeki şehir-kültür-medeniyet ilişkisi sorgulanıyor. Tezkireler üzerinde çalışırken belirli dikkat noktalarınız oldu mu? Tezkirelerin kültür tarihimiz açısından önemi nedir?

Tezkireler başta edebiyat tarihi için malzeme vermekle birlikte hayatın hemen her alanı için de çok önemli kaynaklardır. Bunların içinde *Âşık Çelebi Tezkiresi* gibi bütün sosyal hayat için biricik kaynak olabilecek dikkate değer örnekler var. Ben sadece biyografik kuru bilgiyi değil, bunların içerdiği farklı malzemeleri de kullandım. Buradan ilginç makaleler çıktı. Şehir ve kültür ilişkisi de bunlar arasında. Şimdi bir gazetede bu konuyla ilgili şehir yazıları yazıyorum. Belki gelecekte bir kitaba dönüşecek.

Günümüzde tezkire ile ilgili çalışmalar denildiğinde akla ilk olarak Mustafa İsen isminin geldiğini söylemek gayet mümkün görünüyor. Konu üzerinde araştırmalar yaptınız, aynı zamanda tezler de yönettiniz. Tezkire ve biyografi ile ilgili güncel çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

riyorsunuz?

Hayatım boyunca şuna özen gösterdim; birikim elbette önemli ve bizim toplumumuz bu anlamda çok şanslı. Ama bu yetmez, gelişmiş kültürden çok işlenmiş kültürü önemsedim. Birikimin mutlaka bir çağdaş veri olarak değerlendirilmesi gerekiyor. Bu alanın güzel örneklerinden biri de Behçet Necatigil'dir. Gençliğinde *Şakayık* üzerine bilimsel makaleleri var. Ama sonra burada gördüklerini *İsimler* ve *Eserler* sözlüklerine dönüştürdü. Onun kişisel anlamda, elbette daha oylumlu yaptıklarını biz biraz büyütüp ekiple yaptık.

Balkanların kültürü ve edebiyatı, bölgedeki Türkoloji geleneği de çalışmalarınız arasında geniş bir yer tutuyor. Varayım Gideyim Urumeli'ne başta olmak üzere; Balkanlar'da Osmanlı Mirası, Balkanlar'da Türk Çocuk Şiiri ve Balkanlar'da Türk Çocuk Hikâyeleri gibi eserleriniz bu bağlamda örnek gösterilebilir. Bölge edebiyatına olan ilginizin tek sebebi Balkan kökenli bir aileden gelmeniz olmasa gerek. Peki bu ilginin kaynakları neler?

Balkanlar aile köklerim itibarıyla erken dönemlerden itibaren ilgimi çekti. Ama doktoramı tamamlayınca Belgrad Üniversitesine öğretim üyesi olarak gittim. Gördüklerim beni çok etkiledi, bilmediğim, bilmediğimiz bir alan çıktı karşıma. Bunu ülkemdeki daha geniş kitlelerin de bilmesi gerektiğini düşündüm. Bu çalışmalar onların tezahürüydü. O yıllarda iki taraf da kapalı bir hayata sahipti, iletişim yok denecek kadar azdı. Karınca kararınca bunu kırmaya çalıştım.

Bir Muhacir Köyünün Hikâyesi: Nalköyü, akademik çalışmalarınızın dışında kaleme aldığımız bir eser. Nalköyü'nün renkli yapısı ek-seninde, bölgedeki kültürel değişimin portresi çiziliyor, göç ve muhacirlik kavramları sorgu-lanıyor. Bu kitabın yazılış hikâyesinden bahse-der misiniz?

Benim büyük büyük dedem muhacir, ben burada doğmuş beşinci nesilim. Ama ilk dö-nemlerde doğanlar çok geriye dönüp bak-mazlar. Onlar için bildikleri alelade şeylerdir. Bunlar kaybolmaya yüz tutunca kıymetlenir. Siyaset yıllarımda Sakarya'nın renkli mo-zaiğini daha yakından tanıdım. Burası 19. yüzyıl nehir ıslahları sonrası verimli ovalara dönüşmüş. Tam bu aşamada 93 Harbi kaybe-dilmiş ve hem Kafkaslardan hem Balkanlar-dan büyük muhacir kitleleri buralara iskân edilmiş. Bizimkilerin gelişi 1883. Ben mimarisinden hayata bakışa kadar köy-ler arasındaki bu farkı kısmen, daha iyi bildiğim muhacir kültürünü de daha derinlemesine anlatmaya çalıştım. Buna yangından mal kaçırmak da diyebi-lirsiniz.

Sayın hocam son olarak şu an tezgâhta neler var?

Ben hayatımın son yirmi yılını bürokraside ve siyasette geçirdim. Okuma ha-yatından kopmadım ama yazmak daha dingin bir hayat istiyor. Açıkçası yaz-mayı da özlemişim. Şimdi yoğun olarak okuyup yazıyorum. Salgın dolayısıyla bu yıl Ankara'ya dönmedik. Sapanca'da küçük bir kasabada okuyarak yazarak, biraz da yürüyerek vaktimizi geçiriyoruz. Önümüzdeki günlerde yeniden ele aldığım *Usûlî Divanı* çıkacak. Tuba ve temas hâlinde olduğum diğer meslektaş-lar, bu yeni hayata intibakımı da kolaylaştırdılar.

Bu keyifli söyleşi ve kıymetli cevaplarınız için müteşekkirim.

Sorduğunuz sorular ve bu söyleşi için ben teşekkür ederim.

